

Studeren in oorlogstijd. C.S. Lewis over het belang van onderwijs

Workshop voor het symposium over Identiteit, Hogeschool De Driestar. Gouda, 3 april 2012

Dr. Ewald Mackay

Inleiding

Aan de vooravond van de Tweede Wereldoorlog - op 22 oktober 1939 - houdt de christelijke denker en begenadigde leraar C.S. Lewis (1898 - 1963) een lezing in St Mary the Virgin's Church in Oxford, voor de studenten en collega's van de universiteit. Deze lezing gaat over 'Studeren in oorlogstijd'.

De aanleiding tot zijn lezing is dat in het licht van de op handen zijnde oorlog de vraag was gerezen naar het nut van studie. Wat is de zin van studeren terwijl de wereld in brand staat? In de woorden van Lewis zelf:

*'Waarom zou je -ja, hoe kun je - nog interesse hebben voor zo'n bedaarde tijdpassering terwijl het leven van je vrienden en de vrijheid van Europa op het spel staan? Is dat niet zoiets als viool spelen terwijl Rome brandt?'*²

In deze woorden klinkt de herinnering van de Eerste Wereldoorlog door. Van alle jonge studenten en docenten die toen naar het front moesten, keerden er slechts weinigen terug. Wie hier een indruk van wil krijgen, leze de prachtige roman *To serve them all my days* van Delderfield. Lewis zelf had deze oorlog ook in de loopgraven meegemaakt en vrijwel al zijn vrienden daar verloren.

Maar dan maakt Lewis een verrassende wending in zijn betoog. Hij stelt dat oorlog in feite niet meer is dan een uitvergroting van de alledaagse werkelijkheid:

*'De oorlog brengt geen volstrekt nieuwe toestand, maar betekent slechts een verergering van de permanente toestand van de mens, waardoor we die niet langer kunnen negeren.'*³

Deze permanente toestand van de mens is ten diepste de strijd die ieder mens te voeren heeft tussen hemel en hel. We zijn op weg naar Gods licht of naar de duisternis van de hel. Oorlog ontnemt ons slechts de illusie dat we hier een gezellig verblijf hebben. De vraag naar het nut van studeren wordt aldus opnieuw gesteld: Wat is het belang van de studie in het licht van het leven zelf onder het gezichtspunt van de eeuwigheid Gods?

Op deze vraag gaat Lewis voorts een antwoord geven. Zijn antwoord bevat in feite een visie op studie en kennis in algemene zin, los van de context van de oorlog. Dit antwoord betreft niet alleen de kennis en de studie zelf maar juist en vooral ook het onderwijs als de plaats waar deze kennis kan worden centraal gesteld: hier spreekt de leraar die Lewis is!

Zijn antwoord bevat vier elementen. We zullen deze vier elementen voor het licht houden en er naar kijken. Het eerste is een algemeen element dat voor alle mensen geldt, of ze nu gelovig zijn of niet. Het tweede, derde en vierde element zijn specifiek christelijk van aard.

1. Mensen zijn denkende wezens

Lewis begint zijn betoog met een beschrijving van het menselijk gedrag in het algemeen. Dat heeft alle eeuwen door de opvallende neiging om onder de meest moeilijke omstandigheden zich met het lezen van boeken en het schrijven van gedichten beziggehouden. Hij beschrijft hoe hij ook zelf in de loopgraven van de Eerste Wereldoorlog dat deed. Kennelijk is het een diepe menselijke behoefte, die ons onderscheidt van de dieren:

¹ C.S. Lewis, 'Studeren in oorlogstijd', in: *Transpositie en andere toespraken*, Franeker, 2001 (1939), 65 - 78.

² A.w., 65.

³ A.w., 66.

'Mensen zijn anders. Ze bedenken wiskundige stellingen in een belegerde stad voeren filosofische discussies in een dodencel, maken grapjes op het schavot, bespreken een nieuw gedicht terwijl ze de vesting van Québec naderen staan hun haar te kammen bij Thermopylae. Dat is geen bluf; het is onze aard'.⁴

Waarom hebben mensen die behoefte? Waarom is lezen en studeren zinvol? In deze algemene zin is het nut ervan hierin gelegen dat je als lezer in een andere wereld kan vertoeven dan waar je je op dat moment in bevindt. Wie leest kan juist in de ellende staande blijven vanwege deze andere wereld - de wereld der verbeelding.

Voor de vroege Lewis was juist de wereld der verbeelding de enige wereld waarin je kon vluchten voor de harde realiteit. Hier smaakte hij de ervaringen van de *Vreugde*, die hem tijdelijk deden vertoeven in een andere, paradijselijke wereld. In mijn boekje *Besloten tuin* heb ik hier uitvoerig bij stil gestaan⁵, De gelovige mens deelt dit verlangen naar ontsnapping uit de harde wereld met de ongelovige mens. Juist hier zoekt Lewis, in zijn gesprek met atheïsten, de brug.

Hij gaat verder met specifiek christelijke elementen.

2. God aanschouwen en de naaste dienen

In feite zijn al onze bezigheden, wanneer we ze maar opdragen aan God, zinvol. Lewis beroept zich op woorden uit de Schrift 'Of gij dus eet of drinkt, of wat gij ook doet, doet het alles ter ere Gods'⁶. Natuurlijk moeten we soms mensen redden of schieten en dan hebben we geen tijd voor iets anders, maar daarna gaat het gewone leven toch weer verder.

In heel het - gewone of ongewone - leven vervult het geloof ons denken en handelen op een vanzelfsprekende wijze. Zoals Gods alomtegenwoordigheid niet betekent dat Hij overal te zien is, maar wel dat hij overal aanwezig is, zo is het ook gesteld met ons geloof. Het is op een natuurlijke manier in alle gedachten en daden van ons aanwezig. Genade vervult de natuur en natuur vult de genade. Het christelijk geloof vervult het natuurlijke leven in allesomvattende zin.

In intellectuele zin blijkt dit ook uit het feit dat de kerk in haar verschillende tijdperken in Europa een immense bijdrage heeft geleverd aan de cultuur en wetenschap. De gehele Europese cultuur is hier mede door gebouwd en gevormd tot wat de beschaving van het Avondland is.

Doordat ons lezen opgeheven wordt tot God wordt het verbonden met de bovennatuurlijke wereld. Middels studeren en lezen kunnen we als het ware tijdelijk vertoeven in het land aan gene zijde, bij God. We kunnen God beter leren kennen door Zijn kunstwerk - deze werkelijkheid - goed te bestuderen. Daarom moeten we gewoon doorgaan met lezen en studeren, juist ook als de wereld in brand stand. Hier naderen we de kern:

'Ik bedoel dat kennis en schoonheid in zekere zin als doel in zichzelf worden nagestreefd, maar dan wel zo dat God als doel daardoor niet wordt uitgesloten, Er beslaat in mensen een begeerte naar deze dingen, en God maakt een begeerte nooit voor niets. Daarom kunnen we kennis als zodanig; en schoonheid als zodanig nastreven in het vaste vertrouwen dat we daarmee vorderen in de richting van het aanschouwen van God, dan wel indirect anderen in die richting helpen. Nederigheid is evenzeer als de begeerte een stimulans om je maar op die kennis of schoonheid te concentreren en je niet teveel te bekommeren om de uiteindelijke betekenis daarvan voor het schouwen van God. Die betekenis zou wel eens niet voor ons maar voor anderen bestemd kunnen zijn - voor mensen die na ons komen en dan de geestelijke waarde zien van wat wij in blinde gehoorzaamheid aan onze roeping hebben opgegraven. Dit is de theologische redenering dat het bestaan van een aandrang en van een vermogen het bewijs zijn dat ze in Gods plan een functie vervullen ...'.⁷

⁴ A.w. • 67

⁵ E. Mackay. *Besloten tuin*. C.S. Lewis als leermeester, Gouda, 2011.

⁶ C.S. Lewis, a.w., 70

⁷ A.w., 72

Een gevaar is dat onze geleerdheid echter een doel in zichzelf wordt of ten dienste staat van onze ijdelheid. Als dat zo is, dan moeten we ermee stoppen. We moeten dan ons 'oog uitrukken' in wetenschappelijke of studieuze zin⁸.

Een gevaar is ook dat we ons overspannen en denken dat de wereld van ons afhangt. We moeten niet in een vorm van opwinding geraken, maar rustig en ontspannen ons werk doen. Het is uiteindelijk in Gods hand.

Wanneer de studie dan op serieuze maar ontspannen wijze beoefend wordt in het licht van de schouwing Gods, dan kan het ten dienste zijn van de andere gelovigen en de lof van God zingen.

3. Het geloof verdedigen

Daarnaast moeten we studeren en is het de taak van de geleerde om zichzelf en andere christenen, die de intellectuele gaven in mindere mate hebben, te helpen om staande te blijven tegen aanvallen van intelligente atheïsten of agnosten. Lewis denkt hier zowel aan sterk rationele atheïsten als aan allerlei meer irrationele critici van het christelijk geloof:

*'Door vandaag dom en onwetend te zijn - niet in staat te zijn om de vijand op eigen terrein tegemoet te treden – zou je je wapens neergooien en verraad plegen aan je onontwikkelde broeders die (onder God) jou als enige bescherming hebben tegen de intellectuele aanvallen van de heidenen. Goede wijsbegeerte moet er zijn, alleen al omdat slechte wijsbegeerte vraagt om een antwoord. Het nuchtere verstand heeft niet alleen nuchter verstand tegenover zich, maar ook de troebele heidense soorten mystiek die het hele verstand ontkennen'*⁹.

Als geen ander is Lewis zelf ons hier tot hulp in de discussies van vandaag. Met Lewis in de hand - denk bijvoorbeeld aan zijn boeken *Het probleem van het lijden*, *Wonderen* en *De afschaffing van de mens*- kun je heel veel moderm geweld – H. Philipse. H. Schwaab, M. Dekker -van replek dienen!

Ook hier is een gevaar aanwezig, nl. dat we gefrustreerd raken in ons werk. We moeten niet denken dat het van ons afhangt! We moeten ook niet stil blijven zitten. Sla de hand aan de ploeg op een kalme manier, in het vertrouwen dat er ook anderen zijn die dit werk doen en dat God het gezaaide graan zegent 'terwijl de boer slaapt'.

4. Immuun zijn voor de tijdgeest

Een heel belangrijke reden om te studeren en om te vertoeven in de bronnen van alle eeuwen van de Kerk, is dat je daarmee een tegenwicht kan bieden tegen de eigen tijdgeest. Voor je het weet val je samen met je eigen tijdgeest en zie je de eigen kleur én de blinde vlek van die tijdgeest niet. In het bijzonder is hierbij het verwerven van historische kennis - kennis van het verleden - van belang:

*'Wat we misschien het meest van alles nodig hebben is gedegen kennis van het verleden. Niet dat het verleden zoiets moois is, maar de toekomst kunnen we niet bestuderen. We moeten toch iets hebben om naast het heden te leggen. Want daardoor gaan we beseffen dat de basisideeën van de ene tijd heel anders zijn dan die van de andere tijd, en dat veel dingen die ongeschoolde mensen voor waar houden slechts voorbijgaande mode zijn. Wie op veel verschillende plaatsen gewoond heeft, zal niet gauw vervallen tot de plaatselijke misvattingen van zijn geboortedorp: een geleerde heeft in veel verschillende tijden geleefd en is daardoor in zekere mate immuun voor de stortvloed van onzin waarmee pers en ether van zijn eigen tijd hem overspoelen'*¹⁰.

Ongelofelijk dat Lewis dit allemaal zegt, het is bijna profetisch! Hij heeft het hier over de BBC in 1939: dat is nog iets anders dan de totale banaliteiten van BNN en Pownews anno 2012!

⁸ A.w., 73.

⁹ A.w., 74.

¹⁰ A.w., 74.

Het gevaar wat hier dreigt is dat we ons door angst voor de tijdgeest laten bevangen. Dat moeten we niet doen. We moeten in alle rust en kalmte, zonder krampachtigheid en zonder angst hierin onze weg gaan. Dat is wat Lewis zijn hoorders als geleerde en als leermeester voorhoudt aan de vooravond van de oorlog. In feite is het een spiegel voor alle tijden, ook voor de onze, en voor allen die studeren of onderwijzen!

Conclusie

We hebben gezien hoe Lewis zijn studenten een werkelijk antwoord geeft op hun vraag. We weten niet wat er daarna nog gesproken is door de studenten en Lewis, maar het kan niet anders dan een levendig debat geweest zijn. Lewis toont zich hier een waar leermeester en een liefdevol pedagoog. Hij neemt zijn leerlingen volstrekt serieus en hij laat ook zien wie hij zelf is en wat de studie voor hem betekent. Hij is hier ook wat hij predikt, daar getuigen al zijn boeken, colleges, lezingen, brieven en ontmoetingen van.

Studeer want je bent mens! Studeer als christen tot lof Gods, ter verdediging van het geloof en los van de tijdgeest! Doe dit ontspannen, kalm en onbevreesd.

Lewis besluit dan:

*'Als we dachten te bouwen aan een hemel op aarde, als we op zoek waren naar iets waardoor de huidige wereld veranderen zou van een pelgrimsweg in een blijvende stad waar een mensenziel bevrediging vindt, dan komen we nu bedrogen uit, en dat is geen moment te vroeg. Maar als we dachten dat voor sommige zielen, op sommige momenten, een in alle eenvoud aan God opgedragen leven van studie en wetenschap één van de aangewezen toegangswegen is om tot de goddelijke werkelijkheid en schoonheid te naderen die we hiernamaals hopen te beleven - dan kunnen we die gedachte handhaven.'*¹¹